

Dr hab. Katarzyna Smyk, prof. UMCS
Zakład Kultury Polskiej
Instytut Kulturoznawstwa UMCS

Standardy opracowania etnograficznego bajek źródłowych stworzone w ramach projektu „Z naszej bajki”¹

Standardy dotyczą dwóch zakresów, które złożą się na kształt opracowania danego tekstu bajki:

1. Transkrypcja tekstu źródłowego;
2. Opracowanie literaturoznawczo-kulturoznawcze.

1. Zasady transkrypcji nagrań bajek źródłowych

Przyjęto, że teksty bajek ludowych będą transkrybowane półfonetycznie. Rezygnujemy z transkrypcji fonetycznej, gdyż jej zapis nie będzie zrozumiały dla czytelnika niebędącego dialektologiem.

Transkrypcja półfonetyczna polega zasadniczo na pisowni literackiej, tzn. oddajemy przybliżone brzmienie gwarowe przy pomocy znaków powszechnie przyjętych i zrozumiałych, co najwyżej kombinując je wedle potrzeb, typowych dla tekstu ludowego, posługując się następującymi zasadami wymienionymi poniżej.

ZASADY TRANSKRYPCJI PÓLFONETYCZNEJ

Zapisujemy znakami *sz cz dz dź dż rz ż j ł* w odpowiednie głoski; jeśli wykonawca wymawia *ł* zębowe, sygnalizujemy to w przypisie.

Znaków *ch h, rz ż, ó u* używamy zgodnie z zasadami ortografii literackiej; jeśli wykonawca wymawia dźwięczne *h*, sygnalizujemy to w przypisie.

Tytuł nadajemy zgodnie z sugestią autora bądź zgodnie z zasadami przyjętymi przez folklorystów-tekstologów.

Stosujemy interpunkcję według obowiązujących współcześnie zasad.

Wydzielamy akapity.

Dialogi zapisujemy na wzór literacki (od myślników).

Teksty wierszowane zapisujemy stroficznie.

¹ Dokument dostępny jest na Licencji Wolnej Sztuki 1.3.: <http://artlibre.org/licence/lal/pl/>.

Ingerencję redaktora ujmujemy w nawiasy kwadratowe.

SAMOGŁOSKI

Labializację (zaokrąglenie warg przy artykulacji niektórych samogłosek, wymowa: *łokno, łucho, łona*) oznaczamy literą *u* w nawiasie kwadratowym lub w indeksie górnym: *[u]okno, [u]ucho, [u]ona, "od, "ulitował*.

Jotację (pojawienie się spółgłoski *j* w wyrazach, przed samogłoskami nagłosowymi lub między samogłoskami) oznaczamy „j”: *jigła, jidzie, ji, stoi, moi, gajik*.

Samogłoski ścieśnione

Ścieśnieniu ulegają przede wszystkim samogłoski *e, o, a*.

Brak ścieśnienia	Pośrednia wartość fonetyczna	Pełne ścieśnienie
<i>e</i> <i>śnieg</i> <i>ser</i>	<i>é</i> <i>śnieg</i> <i>sér</i>	<i>i, y</i> <i>snig</i> <i>syr</i>
<i>o</i> <i>on</i>	<i>ó</i> <i>ón</i>	<i>u</i> <i>un</i>
<i>a</i> <i>wieczera</i>	<i>á</i> <i>wieczerá</i>	<i>o</i> <i>wieczerzo</i>

Samogłoski nosowe

- jeśli zachowują nosowość: zapis uzależniamy od barwy ustnej (od jakości elementu ustnego):

ZAPIS LITERACKI DLA REALIZACJI ZGODNEJ Z NORMĄ OGÓLNOPOLSKĄ	ZAPIS PÓLFONETYCZNY DLA REALIZACJI ODMIENNEJ OD NORMY OGÓLNOPOLSKIEJ
przed z s ź ś ż sz w f ch	
wymowa synchroniczna ę ą	ścieśnienie elementu ustnego <i>e, o</i> + synchroniczny rezonans nosowy
<i>trzęsie</i> <i>wąski</i> <i>wącha</i> <i>kęs</i> <i>wąż</i> <i>kąsać</i>	<i>trzy,się</i> <i>wuski</i> <i>wucha</i> <i>ky,s</i> <i>wuż</i> <i>kusać</i>

przed b b' p p'	
em om	ścieśnienie elementu ustnego e, o + m
<i>dąb</i> <i>kąpiel</i> <i>gęba</i>	<i>dumb</i> <i>kumpiel</i> <i>gymba</i>
przed d t dz c cz	
en on	ścieśnienie elementu ustnego e, o + n
<i>będę</i> <i>chcący</i> <i>kąt</i> <i>pieniądze</i>	<i>bynde</i> <i>chcuncy</i> <i>kunt</i> <i>pieniundze</i>
przed dź ć	
eń oń	ścieśnienie elementu ustnego e, o + ń
<i>bądz</i> <i>kędziory</i>	<i>buńdz</i> <i>kińdziory</i>
przed k g k' g'	
eŋ (e+nga) oŋ (o+nga)	ścieśnienie elementu ustnego e, o + ŋ (tylnojęzykowe)
<i>kręgiem</i> <i>ląka</i>	<i>kryŋgiem</i> <i>łuŋka</i>

- jeśli tracą nosowość: zapisujemy każdą utratę nosowości, niezgodną z wymową ogólnopolską; zapisujemy brzmienie elementu ustnego:

-- na końcu wyrazu:

jide (ę € e)

chodzo (ą € o)

zacznu (ą € o € ó € u)

jadu (ą € o € ó € u)

-- w środku wyrazu

bedzie (eń € e)

pikny (eŋ € iŋ € i)

Nosowe a zapisujemy *ã*: *widzã* nie *widzę* nie *widzą*.

A zbliżone do e zapisujemy *ä*.

SPÓŁGŁOSKI

Miękkość oznaczamy po literacku: koń, konia, koni itp.

Niepełną miękkość, występującą na terenie gwar wschodnich, zwłaszcza podlaskich, sygnalizujemy w przypiskach lub zapisujemy w postaci joty: *sje, cjebje, bjały* itp.

Nie zaznaczamy tych cech wymowy, które są zgodne z normą foniczną ogólnopolską i przy tym mają charakter obligatoryjny w języku polskim, a więc:

- wstecznych i postępowych upodobnień pod względem dźwięczności wewnątrz wyrazu ani upodobnień międzywyrazowych np. piszemy: *twój, przedtem, rybka, jakby, Turek z wojskiem, siedź sam*;
- zaniku dźwięczności w wygłosie, np. piszemy: *siedź, znowuż, grób, chleb*;
- upodobnień pod względem miejsca artykulacji, np. piszemy: *trzeba, trzymo, strzyłół, Pan Bóg*;
- upodobnień pod względem stopnia otwarcia, np. piszemy: *konwie, pański*;
- rozsunęcia miękkich przed twardymi, np. piszemy: *śluńce, Kamieńcem, Bańka*.

Zaznaczamy ewentualne udźwięcznienia:

- np. przed ruchomymi końcówkami czasu przeszłego: *jagem był, niózem, jezdem, tagem zrobił*;
- i inne: *w Wielgu Sobote, rówieźnik, kołtuny wielgi*.

Oddajemy w zapisie uproszczenia grup spółgłoskowych (jak i samogłoskowych): *tureczyna, kapusne liście, ty dobry pani*.

Oznaczamy zanik ł w wygłosie po spółgłoskach: *siad, zjad, odrós*.

2. Kształt opracowania literaturoznawczo-kulturoznawczego tekstu bajki źródłowej

2.1. Cel opracowania

Celem opracowania jest:

- 1) objaśnienie treści bajki w kontekście realiów kultury typu ludowego oraz myślenia mityczno-magicznego;
- 2) zachęta do pogłębionego zainteresowania elementami polskiej tradycji, w tym szczególnie – gwarą, sposobem wygłaszania bajki przez nosiciela kultury ludowej, zjawiskami kultury regionalnej oraz poetyką i symboliką polskiej bajki ludowej;
- 3) ukazanie wartości promowanych przez tekst ludowy, będący jednym z istotnych składników polskiej tradycji i kultury narodowej.

2.1. Objętość i styl

Tekst opracowania ma objętość od 1.700 do 2.200 znaków (ze spacjami). Sporządzony jest w stylu popularnym, dostępnym dla przeciętnego czytelnika, niezaznajomionego z terminologią dialektologiczną, genologiczną ani tekstologiczną. W opracowaniu unika się terminów specjalistycznych.

2.3. Składniki treści opracowania

Opracowanie bajki w ujęciu literaturoznawczym i kulturoznawczym uwzględnia następujące treści:

a) obligatoryjnie:

- określenie regionu etnograficznego bądź kulturowego (ewentualnie – oznaczenie administracyjne), z którego pochodzi nagranie bajki źródłowej; przyjmujemy podział na grupy etnograficzne wg hasła *Grupa etnograficzna* [w:] *Obyczaje, języki, ludy świata. Encyklopedia PWN*, Warszawa 2007, s. 290-292; mapa dostępna pod adresem: example12.cba.pl (odczyt 08.10.2017);
- klasyfikacja genologiczna; przyjmujemy typologię gatunków wypracowaną przez J. Krzyżanowskiego i upowszechnioną w jego opracowaniu *Polska bajka ludowa w układzie systematycznym*, t. 1-2, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962–1963;
- opis i interpretacja pojawiających się w danym tekście symbolicznych treści związanych z motywami i wątkami bajkowymi (przyjęto zestaw motywów i wątków oraz ich interpretację według opracowania *Polska bajka ludowa. Słownik* pod red. V. Wróblewskiej, dostępnego pod adresem: <http://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/> [odczyt 08.10.2017]); zestaw literatury przedmiotowej, wykorzystywanej podczas analiz i interpretacji – zob. **3. Bibliografia** poniżej;
- objaśnienie niezrozumiałych słów/zwrotów/przysłów/frazeologizmów gwarowych wg dostępnych słowników gwarowych (lista słowników i opracowań – w załączeniu) – w liczbie od 3 do 5 leksemów dla każdego tekstu bajki;
- nadanie bajce tytułu albo zgodnie z podanym przez informatora, albo zgodnie z poetyką przyjętą przez folklorystów dla oznaczania wątków, albo stricte literacko – z zastosowaniem swobody twórczej. Tytuł nie powinien zdradzać treści bajki, a zarazem identyfikować ją oraz zachęcać do jej przeczytania.

b) fakultatywnie:

- próba kwalifikacji wątku/wątków danego tekstu według systematyki J. Krzyżanowskiego, opracowanej w dziele *Polska bajka ludowa...* – w miarę możliwości (nie wszystkie wątki funkcjonujące w opowieściach ludowych zostały uwzględnione w ww. systematyce);
- publikacja skanów innych zapisów tekstów z motywem lub wątkiem obecnym w danym tekście źródłowym (z takich źródeł, jak np. czasopisma: „Wisła”, „Przyjaciół Ludu”, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej”, „Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne” czy *Dzieła wszystkie* Oskara Kolberga, dostępne np. w bibliotekach cyfrowych <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra>, <https://polona.pl>, <http://cyfrowaetnografia.pl/dlibra>;
- publikacja ilustracji fotograficznej bądź multimedialnej dotyczącej treści bajki, np. elementu stroju ludowego, rośliny bądź instrumentu muzycznego pojawiającego się w tekście bajki źródłowej;
- inne niezbędne informacje.

2.3. Motywy

- opatrzenie opracowania zestawem motywów; obowiązuje lista motywów przyjęta przez redaktorów projektu „Wolne Lektury”, dostępna pod adresem <https://wolnelektury.pl/katalog/motyw/> (odczyt 08.10.2017) – w liczbie 5–10 dla każdego tekstu bajki.

3. Bibliografia (wybór)

- Abramowska J., *Polska bajka ezopowa*, Poznań 1991.
- Adamowski J., *Kategoria przestrzeni w folklorze. Studium etnolingwistyczne*, Lublin 1999.
- Bajka zwierzęca w tradycji ludowej i literackiej*, red. A. Mianecki, V. Wróblewska, Toruń 2011.
- Bartmiński J., *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2006.
- Bartmiński J., *O języku folkloru*, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973.
- Bąk S., Rospond S., *Słownik gwarowy Śląska*, Opole, 1962.
- Biegeleisen H., *Matka i dziecko w obrzędach, wierzeniach i zwyczajach ludu polskiego*, Lwów 1927.
- Bogocz I., *Dzisiaj tam byłem, wczoraj wróciłem, czyli o czasie i przestrzeni w bajce*, „Literatura Ludowa” 1993, nr 4 - 6.
- Bracia Grimm i folklor narodów słowiańskich*, pod red. J. Śliżińskiego i M. Czurak, Wrocław-Warszawa-Kraków 1989.
- Bystron J., *Podania ludowe polskie spokrewnione z podaniami zbioru „Gesta Romanorum”*, „Wisła” 1894, nr 8.
- Ciszewski S., *Powieści z tysiąca i jednej nocy w przeróbce ludu naszego*, „Wisła” 1892, t. 6.
- Czabanowska-Wróbel A., *Baśń w literaturze Młodej Polski*, Kraków 1996.
- Dejna K., *Atlas gwar polskich*, t. 2. Mazowsze, Warszawa, 2000.
- Dejna K., *Atlas gwarowy województwa kieleckiego*, t. 1-7, Łódź, 1962-1968.
- Dejna K., *Gwary regionu rawskiego*, Łódź, 1970.
- Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe*, pod red. H. Karaś, <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?11=start> (odczyt 08.10.2017).
- Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*, t. 2, red. M. Biernacka, M. Frankowska i W. Paprocka, Wrocław-Warszawa-Kraków 1981.
- Genologia literatury ludowej. Studia folklorystyczne*, red. A. Mianecki, V. Wróblewska, Toruń 2002.
- Gołębiowska-Suchorska A., „*Dziewczę przędzie, Pan Bóg nitki daje*”. *O spójności ludowej wizji świata*, Bydgoszcz 2011.
- Janów J., *Źródła niektórych baśni ludowych w Polsce i na Rusi. Gesta Romanorum*, Lwów 1928.
- Kapełuś H., *Z dziejów bajki ludowej w dawnej Polsce*, [w:] *Bajka ludowa w dawnej Polsce*, wyb. i oprac. H. Kapełuś, Warszawa 1968.
- Karaś M. (red.), Jerzy Reichan (red.), *Słownik gwar polskich*, Kraków, 1982 i n.
- Karaś M. (red.), *Słownik gwar polskich*, t. 1-7, Wrocław, 1979.
- Karaś M., Jerzy Reichan, Joanna Okoniowa, oprac. przez Zakład Dialektologii IJP PAN w Krakowie, *Słownik gwar polskich*, t. 1-6, Wrocław-Kraków, 1982-2003.
- Karaś M., Kazimierz Nitsch (red.), *Mały Atlas Gwar Polskich*, t. I-XIII, Wrocław, 1957-1970.
- Karłowicz J., *Słownik gwar polskich*, t. I-VI, Kraków, 1900-1911.
- Kasjan J.M., *Usta i pióro. Studia o literaturze ustnej i pisanej*, Toruń 1994.
- Kowalski P., *Znaki świata – onem – znaczenie. Leksykon*, Warszawa 2007.
- Krzyżanowski J., *Polska bajka ludowa w układzie systematycznym*, t. 1-2, Wrocław-Warszawa-Kraków 1962-1963.
- Krzyżanowski J., *W świecie bajki ludowej*, Warszawa 1980.
- Ługowska J., *Ludowa bajka magiczna jako tworzywo literatury*, Wrocław 1981.
- Ługowska J., *W świecie ludowych opowiadań. Teksty, gatunki, intencje narracyjne*, Wrocław 1993.
- Mały słownik gwar polskich*, pod red. J. Wronicz, Kraków 2010.
- Moszyński K., *Kultura ludowa Słowian*, t. 2, *Kultura duchowa*, Warszawa 1967-1968.
- Niebrzegowska-Bartmińska S., *Wzorce tekstów ustnych w perspektywie etnolingwistycznej*, Lublin 2008.
- Obyczaje, języki, ludy świata. Encyklopedia PWN*, Warszawa 2007.
- Papuzińska J., *Zatopione królestwo. O polskiej literaturze fantastycznej XX wieku dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 1989.
- Pełka L. J., *Polska demonologia ludowa*, Warszawa 1987.
- Polska bajka ludowa. Słownik* pod red. V. Wróblewskiej, dostępnego pod adresem: <http://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/> (odczyt 08.10.2017).
- Propp W., *Morfologia bajki*, przeł. S. Balbus, „Pamiętnik Literacki” 1968, z. 4.
- Ranke K., *Rozważania o istocie i funkcji bajki*, przeł. J.M. Kasjan, „Literatura Ludowa” 1997, nr 2.
- Rzepnikowska I., *Rosyjska i polska bajka magiczna (AT 480) w kontekście kultury ludowej*, Toruń 2005.
- Simonides D., *Bery to nie tylko gruszki, czyli rzecz o humorze śląskim*, Opole 1984.
- Simonides D., *Śląski horror. O diabłach, skarbnikach, utopcach i innych strachach*, Katowice 1984.
- Simonides D., *Współczesna śląska proza ludowa*, Opole 1969.
- Słownik folkloru polskiego*, red. J. Krzyżanowski, Warszawa 1965.
- Słownik stereotypów i symboli ludowych*, t. 1, *Kosmos*, cz. 1, *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, red. J. Bartmiński, Lublin 1996.
- Słownik stereotypów i symboli ludowych*, t. 1, *Kosmos*, cz. 2, *Ziemia, woda, podziemie*, red. J. Bartmiński, Lublin 1999.

FUNDACJA
nowoczesna
Polska

- Słownik stereotypów i symboli ludowych*, t. 1. *Kosmos*, cz. 3. *Meteorologia*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2012.
- Słownik stereotypów i symboli ludowych*, t. 1. *Kosmos*, cz. 4. *Świat, światło, metale*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2012.
- Sobierajski Z., Burszta J. (red), *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, t. 1-6, Wrocław, 1979-1991.
- Stomma L., *Antropologia kultury wsi polskiej XIX wieku oraz wybrane eseje*, red. K. Piątkowska, K. Piątkowski, Łódź 2002.
- Sulima R., *Literatura a dialog kultur*, Warszawa 1982.
- Sychta B., *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1-7, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1967-1976.
- Udziała S., *O miastach zapadłych, kościołach, dzwonach i karczmach*, „Lud” 1899, t. 5.
- Wężowicz-Ziółkowska D., *Miłość ludowa. Wzory miłości wieśniaczej w polskiej pieśni ludowej XVIII-XX wieku*, Wrocław 1991.
- Wilczyńska E., *Magiczne właściwości wody żywej w funkcji napoju*, „Literatura Ludowa” 2014, z. 1.
- Wróblewska V., *Ludowa bajka nowelistyczna. Źródła, wątki, konwencje*, Toruń 2007.
- Wróblewska V., „*Od potworów do znaków pustych*”. *Ludowe demony w polskiej literaturze dla dzieci*, Toruń 2014.
- Wróblewska V., *Czas i przestrzeń w ludowych bajkach magicznych o zakazanym pokoju (T 311)*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Filologia Polska XLV, Toruń 1995.
- Wróblewska V., *Magia słowa i magia milczenia w polskiej bajce ludowej*, „Poznańskie Studia Slawistyczne” 2012, nr 3.
- Wróblewska V., *Magiczny kęs, magiczny lyk czyli tabu żywieniowe w polskich bajkach ludowych*, [w:] *Ukaszania, wirusy, memy... Kulturowe obrazy praktyk fizjologicznych*, red. D. Wężowicz-Ziółkowska, A. Pisarek, Katowice, Katowice 2013.
- Wróblewska V., *O inności w ludowej bajce magicznej i w baśni literackiej*, „Polonistyka” 2010, nr 4.
- Wróblewska V., *Starzec i anioł – o donatorach w bajkach ludowych*, [w:] *Anioł w literaturze i w kulturze*, t. 2, red. J. Ługowska, Wrocław 2005.
- Zowczak M., *Biblia ludowa. Interpretacje wątków biblijnych w kulturze ludowej*, Wrocław 2000.